

Kroppen och sinnen i nutida fromhetsliv

Frälsarkransen som exempel

STINA FALLBERG SUNDMARK

I senmedeltida fromhetsliv stod på många sätt olika materiella uttrycksformer i centrum. Dominerande var materia såsom bröd, vin, vatten, olja, salt, ljus och palmkvistar som alla spelade viktiga roller i administrerandet av de frälsningsgivande sakramenten och i olika gudstjänster under kyrkoåret. Fromheten relaterade också direkt eller indirekt till annan materiell kultur och även till olika former av visuell kultur i form av liturgiska kärl och textilier, altarskåp, helgonbilder, väggmålningar, relikier, bönböcker, rosenkransradband etc.¹

I medeltida fromhetsliv intog kroppen en central plats i samband med bön, kontemplation och liturgi i domestisk och monastisk miljö såväl som i kyrkorummet under enskild andakt eller mässa och i relation till de materiella och visuella uttrycken. Kroppen inkluderades i situationer av bön och kontemplation. Att böja knä och föra samman händerna var den vanliga böneställningen. Inför elevationen i mässan, då prästen lyfte upp Kristi kropp och blod i hostians och kalkens gestalter kunde människor även hålla upp sina händer och slå sitt bröst då de tillbad den sakramentalt närvarande Kristus.²

Även de olika sinnen aktiverades i samband med bön och kontemplation.³ Synen ansågs vara det främsta sinnet för att ta del av det heliga. Den högsta visuella erfarenheten av det heliga var elevationen, där skådandet av den sakramentalt närvarande Kristus

---

1 Bynum 2011; Skinnebach 2013.

2 Skinnebach 2013.

3 *Instruments of Devotion* 2007.

i de eukaristiska elementen räknades som att man med ögonens skådande tog emot Kristus på samma fullständiga sätt som vid komunion via munnen och smaksinnet. Den fromhetsrelaterade synen aktiverades också i relation till visuell och materiell kultur i form av altarskåp, helgonbilder, väggmålningar, relikier och bönböckernas texter och illuminationer. Genom att så att säga med blickens hjälp be och meditera inför målade och skulpterade bilder av Kristus och helgonen ansågs människan genom dem få del av det heliga på vägen mot frälsningen.⁴

Genom luktsinnet erfor man doften av rökelse, tecknet på Guds välsignelse och människors böner. Genom hörselorganen blev människor delaktiga i liturgins texter, böner och sång. Även kyrkklockorna och sanctusklockans klang nådde deras öron och kallade dem till gudstjänst och tillbedjan. Känslan var ett annat centralt sinne som aktiverades genom olika former av taktil beröring då dopbarnet, konfirmanden och den sjuke eller döende smordes med invigd olja, då människor rörde vid och kysste bilder och relikier eller med fingrarna under bön flyttade radbandets pärlor.⁵

Reformationen innebar – åtminstone på längre sikt – en omfattande förändring av fromhetslivet. Genom beslutet vid Västerås riksdag 1544 förbjöds centrala seder och bruk i kyrkolivet. Det rörde sig om förbud av helgonkult, själamässor, likvigning, bruket av monstranser, vigvatten, salt, vax och rökelse, gillen, offerstockar och pilgrimsresor.⁶ I sin bok *Om Kyrkio stadgar och Ceremonier* från 1566 (tryckt 1587), uttrycker dock ärkebiskopen Laurentius Petri en delvis tillåtande inställning till vissa bruk. Han menar där att ljus, helgonbilder, liturgiska textilier och mässkärl var villkorliga, neutrala ting (*adiafora*), som var möjliga att bruka så länge de inte var behäftade med missbruk och vantro.⁷ Hur och hur snart förändringen kom till

---

4 Hahn 2000; Laugerud, 2007; Bynum, 2011; Jørgensen, 2015.

5 Laugerud & Skinnebach 2007; Fallberg Sundmark 2008; Fallberg Sundmark 2013; Jørgensen 2016.

6 För exempel på förändrade bruk och teologiska tolkningar i relation till liturgi och fromhetsliv, se t.ex. Pahlmblad 1998; Fallberg Sundmark 2008; Pernler 2009; Berntson 2014; Piltz 2016.

7 Pahlmblad 2004, s. 123–125.

uttryck skilde sig från plats till plats och berodde på såväl prästens som folkets inställning.⁸ Reformationen innebar med andra ord att kroppens och sinnenas plats kringskars i människors fromhetsliv och att fokus flyttades från kroppen och sinnena som mottagare av det heligas tilltal till intellektet och lyssnandet till Guds ord, det vill säga från hjärta till hjärna. Sinnenas inblandning gick därmed från ett brett interagerande av samtliga sinnen med fokus på ögats visuella perception och handens taktila delaktighet till en enahanda fixering vid örat som huvudsakligt organ för mottagande av Ordet.⁹

Den centrala verbala och audiella sidan av gudstjänst- och fromhetslivet blev på många sätt den gällande under de följande århundradena, inte minst i relation till egen läsning och högläsning ur bönbokslitteraturen. Samtidigt utgjorde bönböcker och psalmboken i sig centrala och frekvent använda materiella andaktsföremål i samband med hemmets morgon- och aftonbön och gudstjänsten i kyrkan.¹⁰

Under 1900-talet och det inledande 2000-talet har protestantiska kyrkor i Sverige genomgått en tydlig förändringsprocess i relation till fromhetslivet. Med början i konsthistorikers och museimäns uppvärdering av den medeltida kyrkliga konsten¹¹ och genom högkyrklighetens intresse för liturgiska textilier och utensilier från åtminstone 1910-talet och framåt,¹² har inte minst Svenska kyrkan genomgått en omfattande omställning i synen på den kroppsliga och materiella sidan av fromhetslivet. Exempel på företeelser som i reformationens kölvatten setts som omöjliga men nu har återkommit och funnit sin väg in i kyrkolivet är korstecknande, ljusständning i samband med personlig andakt, pilgrimsvandringar, bilder av jungfru Maria och andra helgon, bruket att teckna ett kors i pannan med aska på Askonsdagen och att gå med palm- eller videkvistar på

---

8 Flera exempel ges i Nyman 1997.

9 Piltz 2016.

10 Estborn 1929.

11 Bengtsson Melin 2014.

12 O. Bexell 2012, s. 15–16; P. Bexell 2015, s. 45.

Palmsöndagen.¹³ Man skulle alltså här kunna tala om en återkomst av eller en nyorientering mot en materiell sida av fromhetslivet relaterat till kroppen och dess olika sinnen.

Ett exempel på ett slags återkomst i nyare tid av detta slag utgörs av f.d. biskopen i Linköping Martin Lönnebo (1930–) utarbetade så kallade Frälsarkransen, ett radband som under de senaste tjugo åren förefaller ha kommit att fylla ett behov i församlingars och enskilda människors fromhetsliv.¹⁴

Intresset för materiella aspekter av och de olika sinnen och kroppslighetens plats i teologi, gudstjänst och fromhetsliv i såväl historiska som nutida sammanhang har ökat under senare år.¹⁵ Det som, förutom Lönnebos egen omfattande produktion, hittills har skrivits om Frälsarkransen är framför allt gjort ur ett brukarperspektiv eller med utgångspunkt i intervjuer av och biografier om Lönnebo.¹⁶ I några enstaka fall har kransen behandlats utifrån teologiska eller pedagogiska perspektiv.¹⁷ Syftet med den här artikeln är att lyfta fram Frälsarkransen som fromhetsfenomen i vår tid. Många perspektiv skulle kunna läggas på Frälsarkransen. Här har valts två spår, ett som rör ett visst innehållsligt perspektiv i Frälsarkransen, nämligen den andra trosartikelns plats – det vill säga den del av trosbekännelsen som behandlar den andra personen i Treenigheten, Sonen Kristus – och ett som rör bruket av Frälsarkransen med särskilt fokus på hur den uttrycker kroppslighetens och sinnenas återkomst i fromhetslivet.

Studiens källmaterial kan i stort indelas i två kategorier. För det

---

13 Om dessa olika bruk och hänvisningar till ytterligare litteratur, se t.ex. Bringéus 2005, s. 183–193, 207–210; Davidsson Bremborg 2010; Edgardh 2010, s. 114–118; O. Bexell 2015, s. 433–434, 438–439; Fallberg Sundmark 2016.

14 Denna artikel anknuter till det under 2016 pågående forskningsprojektet ”Helgon att hålla i handen”, om medeltida personliga andaktsföremål, ett projekt som delades mellan artikelförfattaren och arkeologen Elisabet Regner. Projektet var förlagt till Statens historiska museum och finansierat av Berit Wallenbergs stiftelse.

15 Se t.ex. Tjørhom 2005; Sigurdsson 2006; Bynum 2011; Edgardh 2016.

16 För den digra produktionen av litteratur och handledningar i relation till Frälsarkransen hänvisas till Verbums hemsida. För intervjuer och biografier, se t.ex. Lerner 2014; Sjögren 2016.

17 Cöster 2011, starkt kritisk till Frälsarkransens innehåll; Eek 2015, artikeln skriven också i egenskap av utgivningschef för Verbum förlag.

innehållsliga studiet av den plats och roll som den andra trosartikeln innehar i Frälsarkransen och för Martin Lönnebos syn på kroppen och sinnena i relation till fromhetslivet används skriftligt källmaterial i form av Lönnebos ordningar för och handledningar till Frälsarkransen.¹⁸ För undersökningen av kroppens och sinnenas faktiska plats i fromhetslivet används enkäter besvarade av ett urval av församlingar inom Svenska kyrkan som har visuella och materiella framställningar av Frälsarkransen i storformat i eller utanför kyrkorummet.¹⁹

Frälsarkransens historia

Redan 1975 (nytryck 1993) utkom Martin Lönnebo med boken *Religionens fem språk. Om religionens mening och förnyelse*. Där lyfter han fram tesen att religiös erfarenhet innebär eller är konsekvensen av rening och upplysning, något som skulle kräva en inre förändring av den egna personligheten. Erfarenheten av denna rening och upplys-

---

18 Framför allt används den sjätte och senaste upplagan av *Frälsarkransen. Övning i livsmod, livslust, självbesinning och i att leva nära Gud* (2014).

19 De frågor som under våren 2016 ställdes till ett urval av församlingar (se nedan) med innehav av Frälsarkransen i storformat är följande:

1. Vilket år väcktes frågan om en stor Frälsarkrans och vilket år kom den på plats?
2. Vem väckte frågan (t.ex. präst, diakon, kyrkoråd, gudstjänstfirare, konstnär)?
3. Hur gick tillkomstprocessen till (redogörelse för centrala steg)?
4. Vilket var syftet med den stora Frälsarkransen och vilka önskemål hade ni som beställare på utformningen av den?
5. Fördes det någon teologisk diskussion kring utformningen?
6. Var i kyrkorummet är Frälsarkransen placerad?
7. Hur var det tänkt att Frälsarkransen skulle användas och hur brukas den idag? Individuellt/kollektivt? Används den som en integrerad del i gudstjänsten? I så fall i vilket slags gudstjänst (t.ex. högmässa, veckomässa, förbönsgudstjänst, meditationsgudstjänst, särskild gudstjänst kring Frälsarkransen) och på vilket sätt? Använder människor sitt eventuella radband (Frälsarkrans på armen) tillsammans med Frälsarkransen i storformat?

Den senaste frågelistan från Lunds universitets kyrkohistoriska arkiv (LUKA), Frågelista om seder och bruk under faste- och påsktiden (LUKA 29), som skickas ut till församlingar inom Svenska kyrkan under 2017, innehåller för första gången frågor om bruket av Frälsarkransen i det kyrkliga arbetet i samband med dop, i barnarbetet, i konfirmandarbetet, i andra grupper, av enskilda medlemmar. När sammanställningen av dessa svar föreligger kommer den att kunna ligga till grund för en bredare studie av bruket av Frälsarkransen.

ning skulle människan uppleva genom fem olika så kallade språk: erfarenhetens, kultens, handlingens, lärans och enhetens språk.²⁰ Vad gäller erfarenhetens språk fokuserar Lönnebo på mystiken, den direkta upplevelsen av enhet med Gud. Han lyfter fram hur mystiken utgör en process för att nå fram till denna gudserfarenhet. Som exempel från ortodox tradition lyfts Jesusbönen fram, där bedjaren repetitivt uttalar ”Herre Jesus Kristus Guds Son, förbarma dig över mig (syndare)”. Som hjälpmedel kan bedjaren använda ett radband av ull (tillverkat av ett mjukt material för att inte störa tystnaden) med hundra knutar. För varje knut ber man en Jesusbön. Lönnebo lyfter fram Jesusbönen som en reningens bön med vars hjälp den bedjandes jagmedvetande bryts ned i sökandet efter ett nytt centrum förlagt till hjärtat.²¹ Genom kultens språk tar det heliga synlig form. Lönnebo poängterar hur böner, liturgier och heliga handlingar för människan och det gudomliga närmare varandra. Här lyfts den visuella, audiella och i viss mån den taktila aktiviteten fram som kanaler eller instrument för att erfara och förnimma det heliga.²² I en ännu tidigare publikation menar Lönnebo att ”[k]lockklang, ljus, melodier, psalmer, bibelord och riter hjälper fler än man tror i det svenska samhället att uppleva Gud”.²³ Idag betraktas kanske inte Lönnebos reflektioner över kroppen och sinnena i relation till kristen teologi och fromhet som utmanande, men i stora delar av Svenska kyrkan vid mitten av 1970-talet var situationen på många sätt en annan.

Martin Lönnebo har initierat flera fromhetsbruk som tilltalar olika sinnen. Inom den romersk-katolska kyrkan och östkyrkorna har ljusständning i samband med förbön en lång tradition. Påverkad av mordet på Martin Luther King (1929–1968) tog Martin Lönnebo, som då var domkyrkokaplan i Uppsala domkyrka, initiativ till vad som brukar betecknas som den första ljusbäraren i Svenska kyrkan, ”Folkförsoningens träd” av Olof Hellström (1923–2017). Den invigdes i samband med Kyrkornas världsråds möte i Uppsala

---

20 Lönnebo 1975, s. 9, 30–31.

21 Lönnebo 1975, s. 133–139.

22 Lönnebo 1975, s. 155–174.

23 Lönnebo & Beijbom 1972, s. 79.

1968.²⁴ Inspirationen till ljusbäraren torde Lönnebo ha hämtat från katolska och östkyrkliga bruk. Seden med ljusbärare för frivilligt tändande av andaktsljus spred sig och etablerades i hela Svenska kyrkan. Idag förekommer ljusbärare även i frikyrkliga gudstjänstrum.²⁵ Ljuständning inom och utanför gudstjänstens ramar tycks appellera till nutidsmänniskans behov av att utföra en konkret handling i relation till det andliga. En annan företeelse som Martin Lönnebo initierat – inspirerad av medeltida mysteriespel – är den levande julkrubban i Linköpings domkyrka.²⁶ Julkrubban i form av ett miniatyrlandskap med figurer var i sig vid denna tid väl etablerad i Svenska kyrkan.²⁷

Lönnebo tillhör också dem som har lyft fram ikonerna som en visuell och materiell bön, meditation och bekännelse. Han betonar hur en sådan bild kan utgöra ett hjälpmedel i samband med meditation och främja icke-verbal bön genom skådandet av Kristus med ”hjärtats öga”.²⁸ Lönnebo har även sökt inspirera till bruket av korsvägsandakt inom Svenska kyrkan, som en fysisk väg med visuella stationer i kyrkorummet eller som en inre, andlig väg.²⁹

Frälsarkransens mer specifika – och ofta återberättade – historia börjar 1995 då Martin Lönnebo i samband med en storm på Medelhavet var strandsatt på en liten grekisk ö och satt och skissade på ett radband. Radbandet var tänkt att vara ekumeniskt. Det skulle vara en hjälp vid olika skeden i en människas liv. Särskilt adresserade han de moderna svenskarna, som skulle behöva ett redskap vid bön och meditation. Under arbetet reflekterade Lönnebo över frågorna: ”Vad är viktigast för en människa när hon kommer till sin Skapare? Vad är äkta mänskligt liv? Vad är viktigast för en kristen när hon närmar sig sin Frälsare? Hur ser ett äkta kristet liv ut i vår globala och

---

24 Lerner 2014, s. 87–88; Bexell 2015, s. 438.

25 Fahlgren 2008, s. 73.

26 Det har varit svårt att finna skriftlig dokumentation kring detta, men enligt dåvarande domprosten Per Olof Nisser (telefonsamtal 2017.05.16) tog Martin Lönnebo initiativ till den levande julkrubban 1987 eller 1988.

27 Ahlfors 2012.

28 För Lönnebo om ikonerna och bönen, se t.ex. Lönnebo & Werkström 1984, s. 5–7; Lönnebo 1997, s. 7, 9, 14–15; Lönnebo 2009.

29 Lönnebo 1983.

ärligt ifrågasättande tid?” Resultatet blev ett radband som senare, likt en livboj, alltså fick namnet Frälsarkransen.³⁰

Radband och böneform

Ett radband består av ett antal knutar eller ”pärlor”, som kan vara av olika material och utseende, avsedda att underlätta för en bedjande person att hålla räkningen på ett visst antal böner. Frälsarkransen bestod från början av sexton pärlor. Under åren har antalet pärlor och deras utseende förändrats något. Idag (2017) har den arton pärlor med olika namn, färg, storlek, form och innebörd:

Gudspärlan – stor gyllene – om den Hemlighetsfulla Närvaron

Tystnadspärla – liten avlång – för ordlös koncentration

Jagpärlan – liten pärlemorglänsande – om att se sig själv som värdig och ansvarsfull

Doppärlan – stor vit – om att födas på nytt, överlåtelse

Tystnadspärla – liten avlång – för ordlös koncentration

Ökenpärlan – stor sandbrun – för andlig prövning och strävan efter att leva ett äkta liv

Tystnadspärla – liten avlång – för ordlös koncentration

Bekymmerlöshetspärlan – stor blå – om evighetsnuets frihet och lätta sinne

Tystnadspärla – liten avlång – för ordlös koncentration

Kärlekspärlorna (2) – stora röda – om försoning, om att ge och få kärlek

Hemlighetspärlorna (3) – en liten grön och två vita – för personliga böneämnen som barnen, den älskade, en djup önskan och allt levande

Nattens pärla – stor svart – om kriserna och döden

Tystnadspärla – liten avlång – för ordlös koncentration

Uppståndelsepärlan – stor vit – om hoppet, om livets förnyelse

Tystnadspärla – liten avlång – för ordlös koncentration³¹

---

³⁰ Lönnebo 2014, s. 33–37; Lerner 2014, s. 79–82.

³¹ Lönnebo 2014, s. 6–7, 37–42, 44–46. Verbum har inte tillmötesgått artikelförfat-

Frälsarkransen finns utförd i olika material såsom trä, olika bergarter och glas. Den vanligaste varianten som saluförs nu är av glaspärlor, handgjorda och tillverkade i Indien enligt bestämmelserna för Fair Trade. Martin Lönnebo låter royaltyn för Frälsarkransen gå till organisationen Individuell Människohjälp (IM) som förvaltar en fond i sonen Jonas Lönnebos namn, för barn och unga med psykiska funktionshinder. Till 20-årsjubileet av Frälsarkransen gavs en mer påkostad variant av radbandet ut, tillverkad i silver, mässing och trä. En del av intäkterna från det radbandet uppges gå till Svenska kyrkans internationella katastrofarbete. På bokförlaget Verbums hemsida utvidgas ständigt utbudet. Där finns, förutom radbanden i olika utformningar och Lönnebos bönehandledningar och meditations- och andaktsböcker, även andra författares och musikers produktioner utifrån Frälsarkransen i form av böcker för barn och ungdom, konfirmandmaterial, pedagogiska metodböcker, andaktsböcker, CD-skivor, tips om hur man kan lägga upp andakter, gudstjänster, pilgrims- och upplevelsevandringar, arbete med hantverk och olika former av estetiskt skapande utifrån pärlorna.³² Under de senaste elva åren (försäljningsstatistik finns enligt Verbum inte tillgänglig från de första tio åren) har ca 900 000 kransar sålts. Frälsarkransen har nu också börjat gå på export till de övriga nordiska länderna (på danska och norska kallas den *Kristuskransen* och på finska *Rukoushelmet*) och till länder som Irland, Nederländerna, Tyskland (*Perlen des Glaubens*) och Ungern. Näst på tur står den engelskspråkiga marknaden, främst i Storbritannien (*Beads of Christ*, tidigare *Pearls of Life*).³³

I inledningen till vägledningen till Frälsarkransen skriver Lönnebo att "Frälsarkransen är andlighet i fysisk form". Han talar om bruk av Frälsarkransen som en kroppslig rit som handlar om att be med ögonen och känslan och inte ensidigt med ord. Han betonar även vikten av att kransen innebär en fast ordning som bygger på

---

tarens önskemål om en pedagogisk bild av Frälsarkransen med namnen på de olika pärlorna utsatta.

32 Verbum, "Frälsarkransen".

33 E-brev från Pauline Riccius, marknads- och försäljningsdirektör på Verbum, 2017.03.13.

upprepning.³⁴ Lönnebo poängterar alltså Frälsarkransens karaktär av materiellt böneredskap. Bruket av Frälsarkransen motiveras vidare med att den engagerar kroppen genom sinnena. Verbala uttrycks-sätt är här inte de primära utan kombineras med taktila och visuella dimensioner av fromhetslivet. Kroppen och sinnena engageras, och det sker inte enbart genom den direkta beröringen av själva Frälsarkransen. Lönnebo beskriver hur den bedjande kan inleda med att göra korstecknet. Därigenom blir den bedjandes kropp en kyrka.³⁵

Lönnebo adresserar den nutida, moderna västerlänningen, som han menar har lärt sig att förhålla sig kritiskt till enkla lösningar, visar rädsla för fundamentalism, vill vidga perspektivet till andra synsätt och kulturer, vill tänka självständigt, värderar vetenskapen och inte vill döma. Lönnebo menar att dessa sidor eller egenskaper hos den nutida västerlänningen har fått konsekvensen att det blivit svårt att tro. Han poängterar även hur ”den nutida livsstilen” med sitt fokus på snabbhet kan utgöra hinder för tron.³⁶ Detta framhåll han redan ett par decennier före Frälsarkransens tillkomst.³⁷ Han hävdar att Frälsarkransen vänder sig till alla människor och motiverar det med att alla är ensamma och längtar efter ljuset. De som använder Frälsarkransen hoppas enligt Lönnebo ”att Gud finns och att existensens ensamhet i ett helt universum av meningslöshet inte är den yttersta sanningen”.³⁸ Här adresseras alltså den moderna sökaren och tvivlaren. Intrycket är att det inte minst är den sekulariserade människans uppmärksamhet Lönnebo vill fånga. Det är också henne han under flera decennier har visat sitt intresse. I många olika sammanhang och publikationer har han konstaterat den svenska allmänhetens ointresse för kyrka och kristendom, varnat för dess konsekvenser och sökt utarbeta konstruktiva vägar för att leda denna grupp i riktning mot en mer aktiv relation till kyrka

---

34 Lönnebo 2014, s. 9, 24–26.

35 Lönnebo 2014, s. 53.

36 Lönnebo 2014, s. 11–12, 17.

37 Se t.ex. Lönnebo & Beijbom 1972, s. 98–101.

38 Lönnebo 2014, s. 13–14, 22–23.

och ett kristet liv.³⁹ Det senare gjordes i början av hans biskopstid på okonventionella sätt såsom massutskick till hushållen och tidningsannonser i dagspressen med uppmaning att skriva brev till honom, vilka sedan besvarades genom personliga brev och utgivna svarsböcker.⁴⁰ Lönnebo förefaller utifrån detta perspektiv medveten i sitt val av språkbruk och angreppssätt. Samtidigt skriver han uppenbart instruktionerna till Frälsarkransen för så kallade kyrkokristna som redan befinner sig i en kristen och kyrklig gemenskap. Det märks inte minst av referenser till bibelställen, ett förutsatt existerande andaktsliv och delaktighet i gudstjänstssammanhang.

I materialet kring Frälsarkransen finns en märkbar spänning mellan å ena sidan en stark och genomgående centrering på det egna jaget, den enskilda människan och hennes liv, och å den andra sidan en syn på Frälsarkransen som ett redskap för att leda människan bort från sin självcentrering till att istället rikta sina blickar mot Gud. Pronomenet ”jag” är mycket frekvent förekommande i såväl själva ordningarna som i inledningen, samtidigt som Lönnebo skriver att Frälsarkransen är ”en övning i att leva nära Gud” och ett redskap för befrielse från självcentrering, där målet är att gå från perspektivet av ett ”Jag” via ett ”Jag och Du” till ett ”Du”.⁴¹ Även i en tidig publikation menar Lönnebo att människan först måste finna sig själv för att sedan finna Gud.⁴² Denna jagcentrering kan kontrasteras mot hur central gemenskapstanken är inom kristen tradition. Även om kristna eremiter och mystiker genom kyrkans historia medvetet sökt sig bort från gemenskapen med andra människor under kortare eller längre perioder, har de samtidigt på olika sätt ingått i någon form av kristen gemenskap genom gudstjänst, spiritualitet och själavård. Lönnebo ser visserligen Frälsarkransen som ett yttre tecken på gemenskap bärare emellan.⁴³ Detta behöver dock inte innebära någon

---

39 Se t.ex. Lönnebo 1967; Lönnebo 1970, s. 7; Lönnebo & Beijbom 1972, s. 98–102; Lönnebo 1982; Lönnebo 1985; Lönnebo 1987.

40 Lönnebo 1982; Lönnebo 1987.

41 Lönnebo 2014, s. 32, 39.

42 Lönnebo 1967, s. 77–79. Den bok som åsyftas här har till och med titeln *Att finna sig själv, att finna Gud*.

43 Lönnebo 2014, s. 19.

konkret bönegemenskap, i den meningen att flera personer aktivt ber tillsammans, utan kan handla om enskilda individer som var för sig och i skilda sammanhang använder samma böneredskap – men inte nödvändigtvis med samma innehåll, eftersom kransen uppmanar till öppenhet och frihet. Endast i en av de angivna bönevarianterna, som kallas för ”Marias krans”, anges att den kan bedjas högt gemensamt med en böneledare.⁴⁴ Hade gemenskapstanken betonats tydligare i instruktionerna till Frälsarkransen skulle risken för att det uppstår en stark diskrepans mellan upphovsmannens och brukarens intentioner troligen ha minskat. Men kanske är det dubbla förhållningssättet ett medvetet val från Lönnebos sida.

Kristus i Frälsarkransen

Innehållsligt är Frälsarkransen såväl allmänmänskligt som teologiskt sett mycket öppen och inklusiv, vilket säkerligen utgör en betydande orsak till dess spridning.⁴⁵ Lönnebo skapade kransen bland annat med syftet att den skulle vara ekumenisk och ta sin utgångspunkt i evangelierna och den kristna tron uttryckt genom den apostoliska trosbekännelsen.⁴⁶ Det inkluderande och allmänkyrkliga draget gör att den riktar sig till olika kyrkotraditioner, teologier och former av spiritualitet, vilket säkert också bidrar till spridningen utanför Svenska kyrkan.⁴⁷

Den teologiska öppenheten gör det dock vanskligt att karaktärisera Frälsarkransens teologi och gör det stundtals svårt att sätta fingret på vad som är det centrala och vad som placerats mer perifert. Språket är ofta rikt på metaforer och poetiskt till karaktären. Det bidrar till öppenheten men gör det samtidigt ibland svårt att direkt avgöra vad som avses. Lönnebo uttrycker i annat sammanhang sin syn på att det teologiska språket i nutiden har ”förstenats eller sentimentaliserats”. Han vill därför använda sig av metaforens och sym-

---

44 Lönnebo 2014, s. 95–101.

45 Se även Eck 2015.

46 Lönnebo 2014, s. 31.

47 För Frälsarkransen ur ortodox synvinkel, se Pulkkanen 2016.

bolens språk.⁴⁸ Lönnebo kallar Frälsarkransen för en ”katekes”.⁴⁹ Vad som mer exakt avses med detta framgår inte, men tänkbart är att det syftar på en pedagogisk sammanställning av centrala delar i kristen tro. Framställningen är dock inte på djupet systematisk, även om den kan göra ett välordnat intryck.

Martin Lönnebo nämner rosenkransen i romersk-katolsk tradition och radbanden med pärlor eller med knutar av ull i östkyrkan som föregångare till Frälsarkransen.⁵⁰ I centrum för båda dessa radband och för böneformerna i relation till dem står Kristus. Genom rosenkransen mediterar den bedjande över betydelsefulla händelser i Kristi liv och i östkyrkan är den så kallade Jesusbönen central. Intressant kan därför vara att undersöka vad Frälsarkransens ordning och handledning säger om den andra trosartikeln, den som rör Sonen. Vi ska i det följande på ett övergripande sätt se vad Lönnebos introduktion till och fördjupning av Frälsarkransen säger om den andra trosartikeln och på vilket sätt det sker.

Tydliggörandet av Kristi roll i bedjandet av Frälsarkransen tar sig framför allt två uttryck. Det ena handlar om att Lönnebo anger att Frälsarkransen ger den bedjande ett redskap för att kunna sätta Kristus som förebild, söka efterlikna Kristus, ”gå i Kristi fotspår”.⁵¹ Det finns alltså här en inriktning mot *imitatio Christi*, hur den bedjande ska leva i Kristi efterföljd. Hur det bör gå till rent konkret sägs oftast inte på ett direkt sätt, men ett exempel är inför ökenpärlan, då den mediterande sätter Kristi ökenvandring i centrum och ser den som en förebild, som en väg ut ur den egna självskheten.⁵² Lönnebo lyfter också fram en etisk och moralisk aspekt av att följa Kristus. Det handlar om att genom Frälsarkransen söka leva så som Kristus levde.⁵³ Lönnebos handfasta pastorala instruktioner för detta är dock inte så tydliga.

---

48 Lönnebo 1967, s. 51–58; Lönnebo 1990, s. 16–17.

49 Lönnebo 2002, s. 34.

50 Lönnebo 2014, s. 23; Lerner 2014, s. 79. Bland de olika former av bedjande av Frälsarkransen som Lönnebo presenterar är den att be Jesusbönen för varje pärla i kransen en. Lönnebo 2014, s. 94–95.

51 Lönnebo 2014, s. 13, 18, 29, 32, 36, 59, 68, 69, 91.

52 Lönnebo 2014, s. 68–69.

53 Lönnebo 2014, s. 124–127.

Ett annat sätt på vilket Kristus ställs i centrum är då centrala händelser i Kristi liv görs närvarande för den bedjande genom en uppmaning att i sitt sinne befinna sig på de platser där Kristus föddes, frestades, dog och uppstod. Det gäller bland annat inför dopparlan där den mediterande för sitt inre ska befinna sig i en biblisk rumslighet: ”Detta är den gudomliga födelsens rum i Betlehem, bebådat i Nasaret. Maria lyfter upp gudabarnet och lägger det vid sitt bröst”. Genom sitt dop och sin tro befinner sig den mediterande själv i födelsegrottan. Det talas om hur den mediterande här får lägga av sig sin vuxenhet och bli som ett barn inför Gud och födas på nytt.⁵⁴ Den mediterande uppmanas alltså indirekt att befinna sig i inkarnationshändelsernas närhet, då Gud blev människa genom Kristus *in carne*, i köttet. Brukaren av kransen uppmanas också att i sinnet vistas på Bergspredikans berg för att själv höra Jesus tala där och att vara en av lärjungarna då Jesus instiftar nattvarden.⁵⁵ Detsamma gäller händelser direkt knutna till passionshistorien, då Kristus led och Gud Fader offrade sin son för världen. Inför den första kärleksparlan ställs Golgota i centrum; ”Här på Golgota möter jag den för mig utgivna kärleken”. Vidare ser den mediterande för sin inre bild Kristus som hänger på korset: ”Jag blickar upp mot min Frälsares sargade ansikte och ser själva Kärleken korsfäst för mig. Frälsarens lidande blick innesluter även mig, syndaren”.⁵⁶ Talet om försoning genom Kristi död är personligt: försoningsdöden har skett för den bedjande. Här återkommer alltså det individuella draget. På korset meddelar Kristus syndernas förlåtelse. Inget sägs dock om ånger och syndabekännelse.⁵⁷ Kristi uppståndelse tolkas som att den bedjande närmar sig trons mål där ”Gud är allt, överallt”.⁵⁸ Den bedjande uppges alltså komma nära Kristus genom att i tanken söka befinna sig i händelsernas centrum. Samtidigt ges inga förklaringar till och fördjupningar av Kristuspersonen, till exempel utifrån hur bebådelsen,

---

54 Lönnebo 2014, s. 65, 89, 91.

55 Lönnebo 2014, s. 72, 75.

56 Lönnebo 2014, s. 74–75, 77.

57 Lönnebo 2014, s. 75.

58 Lönnebo 2014, s. 83–84.

jungfrufödseln eller hans död och uppståndelse återges i Bibeln eller förklaras teologiskt i till exempel kyrkans klassiska trosbekännelser.

Sedan dessa anknytningar till vissa händelser i Kristi liv noterats blir det ändå nödvändigt att konstatera att det är slående hur det mer allmängiltiga ”Gud” – alltså inte formuleringen ”Gud Fader” – mestadels står i fokus i Lönnebos handledning och ordning. Stundtals blandas också tilltalen i ett och samma stycke, så att dels Gud, dels Kristus tilltalas eller omtalas.⁵⁹ För att få en överblick är det frestande att räkna hur många gånger Gud respektive Kristus/Jesus/Sonen nämns. Resultatet blir att ”Gud” förekommer dubbelt så ofta som Kristus/Jesus/Sonen. I de senare fallen rör det sig ofta enbart om ett omnämnande, i uttryck som ”Kristus säger” följt av ett bibelord. Man kan undra varför.

Att hävda att Lönnebo själv inte skulle sätta Kristus högt vore rimligen att fara med osanning. I stället kan det vara en tyngdpunktsförskjutning som är medvetet vald. Lönnebo skriver i ett sammanhang om svenska folkets inställning till andlighet och hänvisar till genomförda undersökningar som visar att befolkningen visserligen har ett intresse för det transcendenta och för andliga och existentiella frågor, men att mycket få tror på en personlig Gud och ännu färre säger sig tro på Jesus.⁶⁰ Kanske resonerar Lönnebo därför så, att den moderna, sökande och tvivlande brukaren av Frälsarkransen måhända har lättare att ta till sig det mer allmänna tilltalet ”Gud” och uppfattar det som inkluderande, medan ”Kristus” kanhända uppfattas som alltför personligt och direkt, kanske till och med påträngande. Innebär detta att Lönnebos texter återspeglar att han primärt har den okyrkliga sökaren i åtanke när han skriver och vägleder brukaren av Frälsarkransen? Eller kan det vara så att det även reflekterar hur ett allmänreligiöst språkbruk på många håll har slagit rot i Svenska kyrkan?

Det är tydligt att Martin Lönnebo ytterst vill se Frälsarkransen som ett redskap för människan att nå mystiska dimensioner. Ett

---

⁵⁹ Se t.ex. Lönnebo 2014, s. 72.

⁶⁰ Lönnebo 2002, s. 15–25.

fördjupat kristet liv handlar enligt Lönnebo om att genom bön och meditation sträcka sig bortom livet här och nu och söka Guds närhet och en förening med Gud.⁶¹ Han uppger att teologen, filosofen, läkaren m.m. Albert Schweizer (1875–1965) tillhör de teologer som han ”personligen känner mest för”.⁶² Det var också om Schweizers religionsetiska ideal som Lönnebo skrev sin doktorsavhandling. Vad hos Schweizers teologi som Lönnebo avser framgår inte explicit, men i avhandlingen lyfter han bland annat fram Schweizers betoning av mystiken. Intressant i relation till vad som kan uppfattas som en betoning av Gud framför Kristus i Lönnebos instruktioner till Frälsarkransen är att han understryker att Schweizers mystik däremot inte är någon ”Gudsmystik” utan ”Kristusmystik” och att det är i just Kristusmystiken som det sker en förening mellan individen och Kristus.⁶³

Lönnebo själv må vara väl grundad i sin Kristustro och kan alltså ha valt ett medvetet tilltal i relation till okyrkliga svenskar, men vad händer då Frälsarkransen används i kyrkliga sammanhang, som en ”katekes”, som en ”bönbok” och som ”en sammanfattning av den gemensamma kristna trosgrunden”, som Lönnebo själv karakteriserar den?⁶⁴ Den må genom sin utformning ha påfallande pedagogiska förtjänster, men som modell för kristen bön, trosundervisning och teologisk reflektion är den motsägelsefull. Därför behöver den brukas och innehållsligen fördjupas i en gemenskap av andra brukare och bedjare och tillsammans med annat pedagogiskt och teologiskt material. Här följer alltså ett pedagogiskt och teologiskt ansvar för hur Frälsarkransen används i andakt, gudstjänst och undervisning.

Bruk av Frälsarkransen i storformat

Hur kan då Frälsarkransen användas i praktiken? Sedan några år tillbaka har det blivit alltmer vanligt att församlingar inom Svenska kyrkan tar initiativ till framställning av en Frälsarkrans i storformat,

---

⁶¹ Se t.ex. Lönnebo 2014, s. 34, 60.

⁶² Lönnebo & Beijbom 1972, s. 90.

⁶³ Lönnebo 1964, t.ex. s. 265–267.

⁶⁴ Lönnebo 2002, s. 34.

Fig. 1. Frälsarkrans av Elin Sjöö, 2014, i Kristinebergskyrkan, Oskarshamn.
Foto: Marika Nielsen.

Fig. 2a–d. Pärlor i Frälsarkransen i Linköpings domkyrkas *via sacra*, 2015.
Foto: Jonas Sällberg.

Fig. 3a–d. Pärlor i Frälsarkransen vid Gamla Uppsala kyrka, 2011.
Foto: Lars-Åke Skagegård.

Fig. 4. Sakramentsskåp med Frälsarkrans i Vadstena klosterkyrka, design Martin Lönnebo, 2011. Foto: Fredrik Unger/Vadstena pastorat.

vanligen placerad inne i kyrkorummet, men det finns även exempel på att de placeras utomhus. Det har här varit nödvändigt att göra ett urval av fyra exempel, men det finns många fler, till exempel andaktsstationer med stora pärlor i glas i Kalmar domkyrka och en ljusbärare i form av Frälsarkransen i Charlottenborgskyrkan i Motala.

En av dessa utvalda Frälsarkransar i storformat finns i Kristinebergskyrkan i Oskarshamn och tillkom 2014 i samband med kyrkans 40-årsfirande (Fig. 1). Det var församlingspedagogen och diakonen som väckte frågan. Bruket av Frälsarkransen var då redan förankrat genom att den använts i församlingen under tio års tid. Den permanenta Frälsarkransen med pärlor tillverkade av keramikern Elin Sjöo (1981–) hade vid kyrkans ljusbärare haft en föregångare i en Frälsarkrans i kartong tillverkad inom ramen för konfirmandarbetet. Syftet med den permanenta Frälsarkransen var att befästa den andaktsplats som redan fanns vid ljusbäraren på ena långhusväggen. Under vardagar används andaktsplatsen vid Frälsarkransen flitigt, till exempel för avslutning för olika grupper inom den pastorala verksamheten. Dessutom är det en andaktsplats som används vid bön och meditation under vardagsretreater och för katekumenatsverksamhet. Församlingen har utformat ordningar för morgon- och middagsböner som bygger på växelläsning. Den stora kransen i kyrkorummet inspirerar många att köpa med sig en egen liten Frälsarkrans hem. Vid dessa bönetillfällen kan deltagarna också använda sin personliga krans.⁶⁵ Inför detta kollektiva böneredskap kan man följa pärla efter pärla med blicken.

En Frälsarkrans som i allra högsta grad kan anses vara av storformat är den 180 meter långa som sedan 2015 finns nedsänkt i golvet i Linköpings domkyrka (Fig. 2a–d). I arton stenklädda kuber med glasad överdel finns en stor glaspärla och en inhuggen meditationstext. Idén med en Frälsarkrans i detta kyrkorum har under flera år utarbetats i samarbete mellan en projektgrupp i domkyrkan och Martin Lönnebo. Själva den praktiska framställningsfasen inkluderade ett flertal aktörer. Många teologiska samtal fördes om Frälsarkransen

---

65 E-brev från Östen Asklund, 2016.05.12.

som sådan och om de texter som Martin Lönnebo önskade ha med. Denna Frälsarkrans i storformat används såväl individuellt som i olika former av gemenskap, till exempel en frälsarkransvandring i andaktsform. Att vandringen är central betonas genom att kransen här även kallas *Via sacra*, den heliga vägen. Vid de tillfällen då det är många deltagare i en gemensam frälsarkransmeditation och det är svårt för alla att se den aktuella golvpärulan, förekommer det att deltagarna följer med i andakten med hjälp av sin egen Frälsarkrans i handen. Att det främst är själen som är i rörelse uttrycker Martin Lönnebo med att det rör sig om ”en träningsrunda för själen”. I ett sammanhang sägs att Frälsarkransen ”är den moderna pilgrimens redskap på den svåraste av alla resor – den som går inåt”.⁶⁶ Här handlar det om att människor rör sig under bönen/andakten/meditationen. Under denna pilgrimsvandring i miniformat i det sakrala rummet, individuellt eller kollektivt, aktiveras kroppen och flera sinnen.

Frälsarkransar i storformat finns inte enbart inne i kyrkorum utan även utomhus. Ett sådant exempel är den Frälsarkrans som invigdes i Gamla Uppsala 2011, i ett kyrkreservat nära fornminnesområdet och Gamla Uppsala kyrka, invid den förbipasserande pilgrimsleden Eriksleden (Fig. 3a–d). En av medarbetarna i församlingen hade väckt idén att kyrkreservatet skulle öppnas upp så att människor skulle kunna ta del av det, till exempel ungdomar som skulle kunna arbeta med frågor om skapelse och miljö. Det var bland annat platsens öppna, runda yta som väckte idén om en stor Frälsarkrans. Kransen är utformad av stora stenar i en ring med en pärla av sten placerad på varje större sten. Syftet var att skapa en plats för enskild andakt och meditation, en plats ”fylld av andlighet” som alltid står öppen och som välkomnar människor oavsett tro, ålder och kön. Folddrar berättar för besökarna om Frälsarkransens syfte och innebörd. Den stora Frälsarkransen används flitigt vid pilgrimsvandringar och församlingen använder platsen för friluftsgudstjänster, ofta med anknytning till Frälsarkransens pärlor. Besökarna använder ibland

---

⁶⁶ E-brev från Peter Lundborg, 2016.07.07.

sin egen Frälsarkrans i relation till den stora.⁶⁷ Även här rör det sig om ett slags pilgrimsvandring i miniformat, men utomhus och utan relation till ett sakralt rum.

I Vadstena klosterkyrka finns en särskild form av offentlig Frälsarkrans, nämligen på ett sakramentsskåp i kyrkorummet (Fig. 4). Det är en gåva från Martin Lönnebo, som själv ritat skåpet. Det kom på plats i samband med invigningen av Frälsarkransens 20-årsjubileum 2015. Det är placerat på ena långhusväggen, mellan de två sidoaltarna Frälsarkranskapellet och Rosenkranskapellet, och skåpet betjänar dessa båda. Skåpet är omgivet av en större krans med arton Mariarosor, samma antal som pärlorna i Frälsarkransen. Skåpet är av trä med en glasruta, runt vilken står Frälsarkransbönens inledningsord: ”Du är gränslös. Du är nära. Du är ljus och jag är din”. Vid låset finns en Frälsarkrans med pärlor av olika träslag och stenarter. Bredvid kransen finns ett mindre birgittinskt kors med den Heliga Birgittas ord *Amor meus crucifixus est* (Min kärlek är korsfäst). Sakramentsskåpets praktiska funktion uppges vara att skilja ut och reservera konsekrerat nattvardsbröd, ett bruk som praktiserats i många år tidigare i kyrkan. I kyrkan praktiseras inte påbjuden kollektiv sakramentstillbedjan, men det finns en röd lampa och en skylt med texten sakramentskapell, detta som en del i att man söker hålla pilgrimskyrkan så ekumenisk som möjligt. Själva Frälsarkransen på skåpet används inte som ett element i någon gudstjänst. Lönnebos teologiska motivering till skåpet är: ”Kan Gud finnas överallt kan Gud även finnas i ett sakramentsskåp. Varje människa är ett sakramentsskåp och detta är vad skåpet förkunnar”.⁶⁸ Lönnebo skriver också: ”Jag är du – människan är ett sakramentsskåp – universum är ett sakramentsskåp”.⁶⁹ Här kan anas en syn på att människan är skapad till Guds avbild och att hon är en bärare av det heliga. Här finns också de universella och kosmiska perspektiv som Lönnebo ofta ger uttryck för.⁷⁰ Denna offentliga Frälsarkrans inbjuder inte till att bru-

---

67 E-brev från Lars-Åke Skagegård, 2016.05.12.

68 E-brev från Christer Staaf, 2016.05.11.

69 Lönnebo, *Sakramentsskåpet berättar*, s. 2.

70 Se t.ex. Lönnebo 2014, s. 38, 60, 63.

kas som böneredskap på samma sätt som i de andra exemplen, men den som är van användare av kransen ser kanske inskriptionen som tydningssord för den sakramentalt närvarande Kristus i tabernaklet.

Kroppen, sinnen och fromhetslivet

Frälsarkransen utgör alltså ett tydligt exempel på hur verbala uttrycksformer i gudstjänst och fromhetsliv nu åter har fått sällskap av visuella och materiella dimensioner som engagerar kropp och sinnen, gärna genom en aktiv handling. Gudstjänst och bön innebär inte längre främst att lyssna och läsa, som varit det vanliga från reformationen till en bra bit in på 1900-talet. Numera engageras istället gärna många olika sinnen och fokus sätts på att i samband med bön och andakt utföra något konkret så som att tända ett ljus, röra vid ett radband eller förflytta kroppen under pilgrimsvandring.

Vi har sett hur Frälsarkransen numera inte enbart finns på individers handleder, utan under senare år också har kommit att tillverkas och brukas i storformat. Informanterna uppger att dessa stora Frälsarkransar har tillkommit för att anknyta till andakt, mässa och undervisning. Det stora formatet bidrar visuellt och materiellt till att betona hur Frälsarkransen har vunnit mark som böneform och böneredskap, inte enbart hos enskilda individer, utan också fyller ett behov i en kyrklig gemenskap. Genom att placeras i kyrkorummet eller utomhus i naturen har böneformen knutits till specifika interiöra och exteriöra platser. Vissa av dessa större Frälsarkransar relaterar till pilgrimsvandringen, en praktik som sedan några decennier tillbaka har tagit plats också inom Svenska kyrkan.⁷¹ Den taktila aspekten av Frälsarkransen och pilgrimsvandringens mobila karaktär pekar båda mot en aktiv användning av sinnen och kroppslighet i samband med fromhetslivet som tycks tilltala många människor idag. Denna kombination är något som Lönnebo själv lyfter fram som en tillgång. Han använder även ofta ett ordkluster som relaterar till resa, vandring, färd, rastplats och pilgrim för att beskriva män-

---

⁷¹ Davidsson Bremborg 2010.

niskans väg genom jordelivet med målet att nå det gudomliga och få erfara det himmelska skådandet och hur Frälsarkransen kan fungera som hjälpmedel på den vandringen.⁷²

Vissa Frälsarkransar är placerade i nära anslutning till en ljusbärrare och det förekommer även stora Frälsarkransar som i sig utgör ljusbärrare genom att till exempel ett värmeljus kan placeras i varje pärla. Ljuständning har under de senaste snart femtio åren blivit vanligt förekommande i Svenska kyrkan, vilket anknyter till Lönnebos betoning av vikten av att den bedjande använder flera sinnen och utför något konkret och att bönekommunikation kan vara mer än enbart verbala uttryck.⁷³

I många olika sammanhang under åren har Martin Lönnebo lyft fram de heliga bilderna, inte minst ikonerna, som en betydelsefull del av kristen teologi och andaktsliv. Gärna betonar han ikonerna som i sig ickeverbal, visuell och materiell bön och bekännelse, och hur ikonerna kan utgöra fokus för bön och meditation och främja skådandet av Kristus med "hjärtats öga".⁷⁴ Inte sällan lägger han tonvikten på framställningar av just Kristus, som ett litet barn i sin moders famn, Kristi heliga ansikte eller Kristus som döende på korset, motiv som visualiserar de två brännpunkterna i kristen teologi: inkarnationen och passionen.

Trots att heliga bilder, och kanske i synnerhet ikoner, förefaller vara centrala i Lönnebos eget andaktsliv och han själv uppmuntrar till att bruka dem, betonar han inte uttryckligen dessa bilders potentiella roll i relation till bedjande och meditation med hjälp av Frälsarkransen. För att anknyta till den tidigare diskussionen i artikeln om Kristi plats i Frälsarkransen: en tydligare inriktning på Kristus och hans frälsningsgärning genom inkarnationen och passionen, skulle

---

72 Lönnebo 2014, s. 54, 65, 70, 73, 75, 78, 82, 83, 85, 91.

73 För Lönnebos uppfattning om bedjande som något som involverar de olika sinnen och kroppen, se t.ex. Lönnebo 2014, s. 10–11, 24, 30. Se även John Sjögrens intervju med Martin Lönnebo, Sjögren 2016, s. 35.

74 Lönnebo 1997, s. 7, 9, 14–15. Lönnebo lyfter fram ikonernas återkomst och nutidens behov av heliga bilder. Lönnebo 1982, s. 153–15. För Lönnebos betoning av ikonerna (ofta med Kristusmotiv) som fokus för andakt och djupare reflektion, se t.ex. Lönnebo 1992, s. 58, 60.

kanske kunna hjälpas fram genom en mer konkret bildgestaltning i närheten av en Frälsarkrans. På den personliga Frälsarkransen skulle den kunna utgöras av en Kristusbild i liten skala – i likhet med den romersk-katolska rosenkransen som har ett vidhängande mindre krucifix. I relation till böneplatsen för såväl enskild som gemensam andakt vid en Frälsarkrans i storformat skulle en bild kunna förtydliga det kristocentriska – såsom ikonerna visuellt kan stå i centrum för östkyrkligt fromhetsliv. Även ur pedagogisk synvinkel skulle en Kristusbild kunna bidra, som hjälp att förmedla kunskap om kristen tro.

Förhoppningsvis kommer Frälsarkransen framöver att bli föremål för mer omfattande och ingående vetenskaplig analys med infallsvinklar från olika discipliner såsom kyrkovetenskap och praktisk teologi, med fokus på Frälsarkransen i relation till liturgik, spiritualitet, själavård och undervisning, och med systematisk-teologiska, exegetiska och religionssociologiska frågeställningar utifrån teologi, bibelbruk och olika användargrupperns varierande intentioner med att bruka den.

Summary

Stina Fallberg Sundmark, D.Th.
Docent at Uppsala University, Sweden
stina.fallberg-sundmark@teol.uu.se

The Body and the Senses in Contemporary Spirituality. The "Beads of Christ" as an Example

The Beads of Christ ("Frälsarkransen") is in its standard form a bracelet with eighteen beads of different shape and colour, invented in 1995 by Martin Lönnebo, who was then bishop of the diocese of Linköping (Church of Sweden). Each bead has a specific theme which the bearer can meditate on. Instructions emphasize the physical character of the devotion, that prayer is not merely words but also sound, touch and movement. In this sense, the Beads of Christ

may be said to be an instance of the return of more physical forms of devotion in Protestant churches.

The article analyses the Christology in the various guides and aids available for users of the Beads of Christ. Some texts are clearly Christological, emphasizing the importance of following and imitating Christ. However, the word "God" is used twice as often as "Christ", "Jesus" or "the Son". Moreover, the devotion has a markedly individualistic tendency, even though some texts stress the importance of combatting self-centredness. It seems as if the devotion seeks to accommodate both secularized seekers and Christians who want an aid to prayer.

The article also describes a number of adaptations of the Beads of Christ in the form of "installations" of various sizes, from candleholders to a 180 meter long *via sacra* in Linköping Cathedral where the large "beads" of glass are found under glass tiles in the floor. Other installations have been made outdoors. These objects can be used for both individual and group devotions, in churches in the manner of the Stations of the Cross, outdoors as places of meditation on an excursion or pilgrimage.

The Beads of Christ, then, are a good example of how verbal forms of expression in Protestant worship and devotion are increasingly accompanied by visual and material aids that engage the body and the senses and frequently invite action. Not least a combination of tactility and mobility – beads and pilgrimage – seems to attract many people of today.

The Christological deficit of the devotion could perhaps be rectified by adding an image of Christ to the bracelet (in the manner of the crucifix on rosaries) or an icon of Christ next to one of the larger objects. Pedagogically, added images of Christ could contribute to the transmission of Christian beliefs.

Käll- och litteraturförteckning

Opublicerat material

Hos författaren

E-brev från Östen Ask Lund 2016-05-12.

E-brev från Peter Lundborg 2016-07-07.

E-brev från Pauline Riccius 2017-03-13.

E-brev från Lars-Åke Skagegård 2016-05-12.

E-brev från Christer Staaf 2016-05-11.

Litteratur

- Ahlfors, Hans, 2012, *Julkрубban i Svenska kyrkan. Julkrubbans reception i Stockholm, Göteborgs och Lunds stifts gudstjänstrum fram till 1900-talets slut* (Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis 53), Lund.
- Bengtsson Melin, Pia, 2014, *Medeltiden on Display. Uppställningar och utställningar av äldre kyrkokonst från omkring 1850 fram till i dag* (Sällskapet Runica et Mediaevalia, Scripta maiora, 8), Stockholm.
- Berntson, Martin, 2014, ”Striden om herr Ambjörn. En ingång till liturgisk förändring i Skara stift under 1540-talet”, *Vägen mot bekännelsen. Perspektiv på organisation, bekännelsebildning och fromhetsliv i Skara stift ca 1540-1595*, red. Martin Berntson (Skara stiftshistoriska sälls kamps skriftserie, 79), Skara, s. 91-121.
- Bexell, Oloph, 2012, ”Church Life and Worship in a Lutheran Church: The Example of the Church of Sweden – A Historical Introduction”, *The Meaning of Christian Liturgy. Recent Developments in the Church of Sweden*, ed. O. Bexell, Grand Rapids, Michigan, s. 1-23.
- Bexell, Oloph, 2015, ”Gudstjänstlivet under 150 år”, *Uppsala domkyrka. 8. Från 1935 till idag*, ed. H. Bengtsson (Sveriges kyrkor 236), s. 397-439.
- Bexell, Peter, 2015, *Kyrkornas mysterium. Tid – Rum – Liv – Gudstjänst*, Skellefteå.
- Bringéus, Nils-Arvid, 2005, *Den kyrkliga seden*, Stockholm.
- Bynum, Caroline Walker, 2011, *Christian Materiality. An Essay on Religion in Late Medieval Europe*, New York.
- Cöster, Henry, 2011, ”Frälsarkrans när livet flyter?”, *Svensk kyrkotidning* nr 23, s. 440-441.
- Davidsson Bremborg, Anna, 2010, *Pilgrimsvandring på svenska*, Lund.
- Edgarth, Ninna, 2010, *Gudstjänst i tiden. Gudstjänstliv i Svenska kyrkan 1968-2008*, Lund.
- Edgarth, Ninna, 2016, ”Ordet blir kött och slår upp sitt tält ibland oss. Om att fira gudstjänst i sin kropp”, *Den kommunikativa kyrkan. Festskrift till Bernice Sundkvist på 60-årsdagen*, ed. B. Sarelin & M. Lindfelt, Skellefteå, s. 41-54.
- Eek, Jonas, 2015, ”Mer än ord – Martin Lönnebo som religionspedagog”, *Svensk Pastoralidskrift* nr 18, s. 528-533.
- Estborn, Sigfrid, 1929, *Evangelsinga svenska bönböcker under reformationstidevarvet. Med en inledande översikt över medeltidens och över reformationstidens evangelsinga tyska bönelitteratur*, Lund.
- Fahlgren, Sune, 2008, ”Rum för möten med Jesus och för församlingsgemenskap i frikyrklig tradition”, *Heliga rum i dagens Sverige = Svenskt Gudstjänstliv* 83, s. 50-79.

- Fallberg Sundmark, Stina, 2008, *Sjukbesök och dödsberedelse. Sockenbudet i svensk medeltida och reformatorisk tradition* (Bibliotheca Theologiæ Practicæ, 84), Skellefteå.
- Fallberg Sundmark, Stina, 2013, "The Rosary and the Wounds of Christ. Devotional Images in Relation to Late Medieval Liturgy and Piety", *Images and Objects in Ritual Practices in Medieval and Early Modern Northern and Central Europe*, ed. Krista Kodres & Anu Mänd, Cambridge, s. 53–67.
- Fallberg Sundmark, Stina, 2016, "Maria i modern materialitet. Perspektiv på mariabilder av Lena Lervik och Sven-Bertil Svensson", *Ecclesiologica & alia. Studia in honorem Sven-Erik Brodd*, ed. E. Berggren & M. Eckerdal, Skellefteå, s. 93–110.
- Fallberg Sundmark, Stina & Alf Härdelin, 2012, "Kristus och Hans Heliga i Härnevi. Helgon i senmedeltida bild, teologi och fromhetsliv", *Härnevi kyrka och socken. Perspektiv på ett uppländskt lokalsamhälle under medeltiden*, red. Olle Ferm & Mia Åkestam (Sällskapet Runica et Mediævalia, Scripta maiora, 7), Stockholm, s. 12–29.
- Hahn, Cynthia, 2000, "Visio Dei: Changes in Medieval Visuality", *Visuality Before and Beyond the Renaissance. Seeing as Others Saw*, ed. R. S. Nelson, Cambridge, s. 169–196.
- Instruments of Devotion. The Practices and Objects of Religious Piety from the Late Middle Ages to the 20th Century*, 2007, ed. Henning Laugerud & Laura Katrine Skinnebach, Aarhus.
- Jørgensen, Hans Henrik Lohfert, 2015, "Sensorium: A Model for Medieval Perception", *The Saturated Sensorium. Principles of Perception and Mediation in the Middle Ages*, ed. Hans Henrik Lohfert Jørgensen et al., Aarhus, s. 25–71.
- Jørgensen, Hans Henrik Lohfert, 2016, "Protheses of Pious Devotion", *The Materiality of Devotion in Late Medieval Northern Europe. Images, Objects and Practices*, ed. H. Laugerud, S. Ryan & L.K. Skinnebach, Dublin, s. 146–167.
- Laugerud, Henning, 2007, "Visuality and Devotion in the Middle Ages", *Instruments of Devotion: The Practices and Objects of Religious Piety from the Late Middle Ages to the 20th Century*, ed. Henning Laugerud & Laura Katrine Skinnebach, Aarhus, s. 173–188.
- Lerner, Thomas, 2014, *Martin Lönnebo – biskopen från Storkågeträsk. Biografi*, Stockholm.
- Lönnebo, Martin, 1964, *Albert Schweizers etisk-religiösa ideal* (Acta Universitatis Upsalensis, Studia Doctrinæ Christianæ Upsaliensis, 2), Stockholm.
- Lönnebo, Martin, 1967, *Att finna sig själv, att finna Gud*, Stockholm.
- Lönnebo, Martin, 1970, *Den första bönen*, Stockholm.
- Lönnebo, Martin, 1975, *Religionens fem språk. Om religionens mening och förnyelse*, nytryck 1993, Stockholm.
- Lönnebo, Martin, 1982, *Kristendomens återkomst*, Älvsjö.
- Lönnebo, Martin, 1983, *Vår Frälsares väg till korset*, Stockholm.
- Lönnebo, Martin, 1985, "Tjugofyra teser om kyrkan. En skiss till ett stiftsprogram", *Ett gryningsfolk. Ämbetsberättelse för Linköpings stift 1979–1985*, Linköping, s. 7–23.
- Lönnebo, Martin, 1987, *Frågor om vägen till tro*, Linköping.
- Lönnebo, Martin, 1990, *Det visa hjärtat. Legender – myter – drömmar*, Stockholm.
- Lönnebo, Martin, 1992, *Liv i öknen*, Borensberg.
- Lönnebo, Martin, 1997, *Ikonens Spiritualitet*, Älvsjö.
- Lönnebo, Martin, 2002, *Dopängeln*, Stockholm.
- Lönnebo, Martin, 2009, *En liten vägledning till ikonerna*, Stockholm.
- Lönnebo, Martin, 2014, *Frälsarkransen. Övning i livsmod, livslust, självbesinning och i att leva nära Gud*, 6. uppl., Stockholm.

- Lönnebo, Martin, *Sakramentsskåpet berättar. Dess viskningar tydda av Martin Lönnebo*. Tillgänglig: www.svenskakyrkan.se/vadstena/klosterkyrkan > Sakramentsskåp [2016-06-29].
- Lönnebo, Martin & Anders Beijbom, 1972, *Väckelse – Nu! Översikter – analyser – intervjuer*, Stockholm.
- Lönnebo, Martin & Bertil Werkström, 1984, *Segertecknet. Meditationer inför Söråkersikonen*, Stockholm.
- Nyman, Magnus, 1997, *Förlorarnas historia. Katolskt liv i Sverige från Gustav Vasa till drottning Kristina*, Uppsala.
- Pahlmblad, Christer, 1998, *Mässa på svenska. Den reformatoriska mässan i Sverige mot den senmedeltida bakgrunden* (Bibliotheca Theologiae Practicae, 60), Lund.
- Pahlmblad, Christer, 2004, "Laurentius Petri, gudstjänstbruken och sakramentsfromheten", *Laurentius Petri och svenskt gudstjänstliv* = Svenskt Gudstjänstliv 79, s. 120–149.
- Pernler, Sven-Erik, 2009, "Seder och bruk i upplösning och förvandling", *Magnus Haraldsson och hans samtid*, red. Johnny Hagberg (Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie, 47), Skara, s. 211–246.
- Piltz, Anders, 2016, "Örat tar över. Trons avmaterialisering på 1500-talet", *Dofien av rykande veckor. Reformationen ur folkets perspektiv*, ed. Fredrik Heiding & Magnus Nyman, Skellefteå, s. 45–92.
- Pulkkanen, Johannes, 2016, "Frälsarkransen som ikon. En ortodox vägledning till pärlornas mysterium", *Pilgrim* 2016:2, s. 40–45.
- Sigurdsson, Ola, 2006, *Himmelska kroppar. Inkarnation, blick, kroppslighet*, Göteborg.
- Sjögren, John, 2016, "Människan behöver små hjälpmedel för att närma sig det universella'. Ett samtal om en liten kosmisk krans", *Pilgrim* 2016:2, s. 32–39.
- Skinnebach, Laura Katrine, 2013, *Practices of Perception. Devotion and the Senses in Late Medieval Northern Europe*, Bergen.
- Tjørhom, Ola, 2005, *Smak av himmel, lukt av jord. En materialistisk spiritualitet*, Skellefteå.
- Verbum, "Frälsarkransen". Tillgänglig: www.verbum.se/fralsarkransen [2016-05-16].